

Genetiivin funktioista

E. A. Tunkelon Alkusuomen genetiivin funktioista I, 1 ja I, 2 on laajin suomen kielen sijamonografia, mutta sekään ei riitä kattamaan kuin osan tuon monimerkityksisen ja -käyttöisen kaasuskategorian esiintymistä. Joka tapauksessa Tunkelo on laatinut määritelmien, termien ja yksityiskohtien sokkelon, pirstoutuneen rakennelman, josta on hyvin vaikeaa päästä kokonaisnäkemykseen. Teoksen ansiot ovat siitä huolimatta ilmeiset. Se on metodisesti tiukka ja johdonmukainen ja paikka paikoin jopa hämmästyttävän uudenaikainen. Hankaluutena on vain se, että pääasiat pyrkivät hukkumaan tunnollisesti rekisteröityjen sivuilmiöiden tulvaan, ja lukijalle jää helposti yleisvaikutelma, ettei tutkistelu ole lopultakaan johtanut minkäänlaisiin tuloksiin.

Tunkelo lähtee siitä, että adnominaalisen genetiivin esiintymissä on kyseessä kahden nominin alisteinen suhde toisiinsa. Hän pitää pääsanana määritettä tärkeämpänä, kuten ilmenee hänen huomautuksestaan: ”Järjestellessäni (lähteitä) tuntui siltä, että ’määräyksen’ ja ’pääsanana’ välinen suhde sisällyksensä puolesta riippui etupäässä viimeainitun omasta merkityksestä ja että tämä siis olisi pantava jakoperusteeksi.” (I, 1 s. II.) Tunkelon analyysin kulmakivenä onkin *status*-käsite; hänellä status on yhtä kuin ”tapa, millä apugloosan merkitys suhtautuu päägloosan merkitykseen”. Hän toteaa, että ”samakin morfeemi (sanamuoto) voi edustaa useampia kuin yhtä seameemiä, niinpä statuksiakin” (s. 7). Klassinen esimerkki *statua Phidiae* edustaa ainakin kolmea eri statusta, *hiiren reikä* taitaa viedä siitäkkin voiton!

Sellainen ilmaus kuin *suden penikka* vaatii Tunkelon metodin mukaan selityksekseen seuraavat otsikot ja alaotsikot (s. 17—119):

- C. Päägloosaa edustaa suhdenimi.
- AA. Päägloosana on yksisuhteinen nimi.
- Bb. Päägloosaa edustava yksisuhteinen nimi on konkreettinen.
 - a. Päägloosana on yksisuhteinen olennonnimi.
 - aa. Päägloosana on sosiaalis-suhteinen olennonnimi.
 - α. Apugloosanakin on olennonnimi.
 - αα. Status generativus.
 - †. Päägloosana on jälkeläisen nimi.
 - *. Päägloosana on impartitiivinen jälkeläisen nimi.
 - ** . Yhtymän jäsenet merkitsevät eläintä.

On ilmeisesti tarkoituksenmukaista perustaa tarkastelu genetiivin (määritteen) ja sen pääsanan väliseen suhteeseen. Mutta jos lähtökohdaksi otetaan pääsanana ja toissijaisesti myös määritteen leksikaalinen merkitys, erikoistapauksia syntyy rajattomiin. Jotta esitys olisi ollut täydellinen, olisi pitänyt tutkia myös suhteen rajoituksia: miksi voidaan sanoa *perheen poika* yhtä hyvin kuin *pojan perhe*, mutta *pojan kirja* ei ole samalla tavoin vastavuoroinen? Tuloksena olisi ollut toinen yhtä laaja ja aiheen kannalta yhtä epätydyttävä tutkielma. Tunkelo on luopunut alkuperäisestä suunnitelmastaan samastaessaan funktion ja merkityksen, sen sijaan että olisi kiinnittänyt huomionsa merkityksen funktioon. Epäilemättä merkityksellä on tärkeä osuutensa genetiivin funktioiden määrittelyssä, mutta kannattaa keskittyä merkityksen olennaisiin piirteisiin. Yllä olevassa jaotellussa olisi riittänyt, jos olisi pysähdytty portaaseen Bb. tai a.: distinktiivinen merkitys on sillä seikalla, että genetiivin pääsanana on konkreettinen substantiivi.

Genetiivisuhte edellyttää syvyysstruktuuria, jossa sekä määrite että pääsana esiintyvät ydinlauseen jäseninä. Itse asiassa Tunkelokin viittaa tähän huomauttaessaan: "Semeemin: *Helsingin kaupunki on kaunis*, subjektia vastaava osa *Helsingin kaupunki* edellyttää arvoselmaa: Tämä kaupunki on Helsinki." (s. 6.) Siinä on asetettu genetiivisuhteen vertailukohteeksi lause, jossa pääsana esiintyy subjektin, määrite taas predikatiivin funktiossa, ja saatu esiin suhteen kieliopillinen "status". Johdonmukaisesti toteutettuna tämä metodi olisi johtanut yleispätevämpiin ja yksinkertaisempiin määritelmiin kuin merkitysstatuksen tunnontarkka ruotiminen.

Havainnollisimman käsityksen genetiivin funktioista kuitenkin saa, kun luopuu noudattamasta yksinomaisesti mitään selityserustetta. On luontevinta määrätä analyysin ensimmäinen jakoperuste pintastruktuurin mukaan, genetiivin syntaktisen riippuvuussuhteen pohjalta. Täten genetiivin esiintymät jakautuvat adnominaalisiin ja adverbaalisiin (1. ja 2.). Seuraavana lähtökohtana adnominaalisen genetiivin osalta on pääsanana morfologis-syntaktinen funktio: pääsana voi olla substantiivi, adjektiivi, postpositio tai verbaalinomini (1.1., 1.2., 1.3., 1.4.), tai pääsana voi kokonaan pintastruktuurista puuttua (1.5.). Adverbaalisen genetiivin analyysissa taas tulevat kyseeseen intransitiivi- ja transitiiviverbi suhteen pääsanana (2.1. ja 2.2.). Edellinen ryhmä on jälkimmäistä huomattavasti runsaslukuisempi; alalajeiksi erottuvat pääsanastaan irtaantunut genetiivi (2.1.1.), lauseen määritteenä esiintyvä genetiivi (2.1.2.) ja vihdoin selvästi latiivinen genetiivi (2.1.3.). Adnominaalinen genetiivi taas on siksi laaja-alainen, että sen suhteiden erittelemiseen tarvitaan jopa viisinumeroisia alaportaita. Tämän mukaisesti saadaan alla oleva jaottelu:

1. Adnominaalinen genetiivi.

1.1. Pääsanana substantiivi.

1.1.1. Pääsanana konkreettinen substantiivi.

1.1.1.1. Pääsanana ja määritteen tarkoitteet eivät kata toisiaan.

Genetiivi ja sen pääsana eivät siis viittaa samaan; pääsana voi olla käsitteellisesti määritteen osana tai päinvastoin: *Kuusen oksa. Lohen suku.* Määritteen ja pääsanana yhteys voi olla myös kokonaan sattumanvarainen: *Pojan kirja.* Yhteenkuuluvuuden aste-erot ovat sikäli mielenkiintoisia, että kun *kuusen oksa* on jokseenkin yksiselitteinen, *pojan kirja* voitaisiin tulkita monella tavoin, mutta vasta laajahkojen syntaktis-semanttisten yhteyksien pohjalta. Tunnusmerkittävä kyseessä olevalle ryhmälle kuitenkin on, että siihen kuuluvat genetiivisuhteet voidaan johtaa habeo-konstruktioista tai lokaalisesta suhteesta riippuen siitä, edustaako genetiivissä oleva sana elollista vai elotonta käsitettä: *Pojalla on kirja. Kuusessa on oksa.* Siten saadaan kaksi alaryhmää:

1.1.1.1.1. Possessiivinen suhde.

1.1.1.1.2. Lokaalinen suhde.

Jompaankumpaan sijoittuvat sellaiset genetiivit kuin esim. Penttilän erittelemät *genetivus possessoris, genetivus possessionis, gene-*

tivus commodi et incommodi, genetivus resultativus, genetivus totius ja genetivus loci.

1.1.1.2. Pääsanana ja määritteen tarkoitteet kattavat toisensa.

Genetiivi ja sen pääsana tarkoittavat samaa asiaa. Suhde on palautettavissa nominaalilauseeseen, jossa genetiivi ja sen pääsana esiintyvät vastapoleina.

1.1.1.2.1. Vastavuoroinen suhde.

Perinnäinen genetivus definitivus, esim. *Ruoveden pitäjä* vastaa yhtä hyvin lausetta *Ruovesi on pitäjä* kuin *Pitäjä on Ruovesi*.

1.1.1.2.2. Yksipuolinen suhde.

Ilmaus sellainen kuin *markan jäätelö* on verrattavissa lauseeseen *Jäätelö on markan hintainen*, päinvastainen tilanne *Markka on jäätelö* on käsitteellisesti mahdoton. Kuten näkyy, nominaalilause, johon genetiivi lähinnä palautuu, ei vielä vastaa ilmauksen ydintä, vaan predikatiivi edustaa omaa syvyysstruktuuriaan. Se ei kuitenkaan ole genetiivisuhteen kannalta merkityksellinen.

1.1.2. Pääsanana on abstraktinen substantiivi.

Pääsana ja määrite kattavat käsitteellisesti toisensa, ja suhde on verrattavissa nominaalilauseeseen, jossa genetiiviä vastaa subjekti ja pääsanana tai sen pohjana olevaa adjektiivia predikatiivi: *Antamisen ilo = Antaminen on ilo. Ihmisen tyhmyys = Ihminen on tyhmä*.

1.1.3. Pääsanana on deverbaalinen substantiivi.

Tämän suhteen sukulaisuus ilmaukseen, jossa substantiivin kanta-verbi esiintyy predikaattina, on ilmeinen. (Vrt. Tunkelo mts. 142.) Esim. E. A. Saarimaa vetoaa tähän suositellessaan eräiden yhdyssanojen genetiivialkuisuutta: *nimenhuuto*, *linnunlaulu* (Kielenopas, 3. painos 81, 83). Genetiiviä edustava nomini on ydinlauseessa sovelutettavissa kolmeen eri funktioon:

1.1.3.1. Subjektiivinen genetiivi. Genetiivi on johdettavissa ydinlauseen subjektista: *linnunlaulu*, *lämmön nousu*.

1.1.3.2. Objektiivinen genetiivi. Genetiivi vastaa ydinlauseen objektia: *lehdenmyyjä*, *avunhuuto*.

1.1.3.3. Adverbiaalinen genetiivi. Genetiivi on suhteutettavissa ydinlauseen sidonnaiseen adverbiaaliin: *Rooman-puhelu*. (*Puhelu tulee Roomasta t. menee Roomaan.*)

Periaatteessa tähän samaan ryhmään (1.2.3.) kuuluvat sellaisetkin genetiivisuhteet, joissa pääsanana ei ole deverbaalinen nomini, mutta jotka kuitenkin edellyttävät määritteen ja pääsanana välille

toiminnallista suhdetta. Sellainen ilmaus kuin *Shakespearen Hamlet* voidaan johtaa agenttisuhteeseen *Shakespearen kirjoittama Hamlet* ja tämä edelleen ydinlauseeseen *Shakespeare kirjoitti Hamletin*. Genetiivimääritteen tulkinta genetiivus auctorikseksi edellyttää kuitenkin muuta kuin pelkästään kieliopillisen merkityksen tajuamista.

1.2. Pääsanana adjektiivi.

Tähän ryhmään kuuluvat genetiivisuhteet palautuvat nominaalilauseeseen; toisissa genetiivi edustaa subjektia ja adjektiivi predikatiivia: *merenvihreä* = *Meri on vihreä*, toisissa taas subjektin paikalle voidaan sijoittaa adjektiivijohdannaisen kantana oleva substantiivi, jolloin genetiivi vastaa predikatiivia: *vaaksan pituinen* = *Pituus on vaaksa*. Jälkimmäinen tyyppi on sukua kohdassa 1.1.1.2.2. eritellylle: nominaalilause ei suinkaan vielä edusta ilmauksen syvyysstruktuuria, mutta riittää genetiivisuhteen selvittämiseen. Joissakin tapauksissa adjektiivia määrittävä genetiivimuoto on jo jähmettynyt adverbiseksi vahvikesanaksi: *kaikkein paras*.

1.3. Pääsanana postpositio.

Postpositiorakenteessa genetiivi ja pääsana muodostavat niin kiinteän yhteyden, ettei niiden väliin sovi pääsanana määrittävää adjektiivia. Usein pääsana onkin epäproduktiiviseen sijamuotoon kangistunut adverbi: *talon takana*. Mutta myös normaalinomini saattaa esiintyä postpositiona: *talon sisäpuolella*.¹ Syntaktisesti postpositiorakenne muodostaa yksikön, joka kuuluu samaan substituutioluokkaan kuin paikallissijamuotoinen nomini. Genetiivi on verrattavissa sanan vartaloon, postpositio sijapäätteeseen. Erona on vain se, että paikallissijan vaimea semanttinen merkitys (jossakin oleminen, jostakin tuleminen, johonkin meneminen) saa postpositiossa täsmennyksen (jonkin takana, sisällä oleminen jne.). Postpositiorakenteen genetiivi ei enää ole määrite, adjunkti, vaan konjunkti, jolle on siirtynyt osa rakenteen kieliopillistakin funktiota. (Vrt. A. Willem de Groot, *Lingua* VI 32.)

1.4. Pääsanana on verbaalinomini.

Kyseeseen tulevat verbien nominaalimuotoihin pohjautuvat nominalisaatiot, upotetut lauseet, joissa genetiivi edustaa normaalilau-

¹ Varsinaisissa prepositioilmaisissa genetiivi ei esiinny: esim. *yli vuoren* voidaan tulkita invertoituneeksi postpositiorakenteeksi = *vuoren yli*, samaan tapaan kuin *isä meidän*.

seen syvyysstruktuurin subjektia. Seuraavat rakenteet saavat genetiivimuotoisen tekijän:

1.4.1. Nesessiivirakenteet. (*Hänen täytyy mennä. Hänen on mentävä. Hänen on meneminen. Hänen pitää menemän. Hänen on pakko mennä.*)

1.4.2. Permissiivirakenne. (*Annan hänen mennä.*)

1.4.3. Partisiippirakenteet. (*Hänen sanotaan menevän t. menneen. En tahdo olla hänen kiusattavanaan.*)

1.4.4. Temporaalirakenteet. (*Illan tullen t. tullessa t. tultua päädyimme kotiin.*)

1.4.5. Modaalirakenteet. (*Äiti puhui kaikkien kuullen. Hän lähti kenenkään huomaamatta.*)

1.4.6. Finaalirakenteet. (*Isä toi omenia lasten syödä. Isä toi omenia lasten syötäväksi.*)

1.4.7. Agenttirakenteet. (*Kaadoin mustetta tädin ompelemalle tyyhyille. Tämä on kahden kannettava taakka.*)

Genetiivimuotoisen tekijän esiintyminen edellyttää, että upotelseuseella on oma, peruslauseen subjektista eroava subjektinsa ja että se edustaa normaalia transitiiivi- tai intransitiiviverbille rakentuvaa tyyppiä. Upotetun eksistentiaalilauseen subjekti realisoituu matriisilauseessa nominatiivi- tai partitiivimuotoisena tekijänä. On rakenteita, joiden tekijänä saattaa olla vain possessiivisuffiksin ilmaisema matriisilauseen subjekti (finaalirakenne, kvasirakenne), ja toisaalta rakenteita, joiden predikaattiosaan ei koskaan liity possessiivisuffiksia (nesessiivi- ja permissiivirakenteet). (Vrt. O. Ikola, Sananjalka 13 17—49.)

1.5. Itsenäistynyt genetiivi.

Tällainen genetiivi esiintyy ilman pääsanaa: *Meidän pidettiin kiirettä*. Syntaktisesti pääsana edustaa genetiiviattribuutin ja nominin muodostamaa kokonaisuutta: *Meidän talossa, meidän perheessä pidettiin kiirettä*. Lauseen kokonaisrakenteen kannalta genetiivi on merkityksetön. Mutta jos pääsana jää pois, genetiivikonstruktion yhteinen funktio lankeaakin määrittelelle. Se täyttää tässä tapauksessa funktionensa epätydyttävästi, koska siihen ei liity lokaaliadverbiaalin edellyttämää sijapäätettä, ts. se ei ole mukautunut matriisilauseen syntaktiseen kaavaan. Samaa on esim. tšeremississä: *Južayonam nemnanat* (genetiivi + enkliitti) *batō ütšəm əšta* 'Joskus meidänkin (ts. meilläkin) vöitä tekevät naiset' (Jevsevjev F II 704).

Tavallisempi on tšeremississä *nemnan denə* (genetiivi + postpositio) 'meidän luonamme', josta saattaisi ajatella yksinäisgenetiivin irronneen. Suomessa genetiivin sijalla saattaisi olla adessiivi, mikä viittaa adnominaalisen suhteen hämärtymiseen. *Meillä pidettiin kiirettä* edustaa ilmausta, jossa alkuperäinen määräite on mukautunut lausestruktuurin vaatimuksiin. Onhan *meillä* selvästi rinnastettavissa genetiivikonstruktioihin *meidän talossa, meidän luona*. (Sukulais-ilmaus, sekin genetiiviin suhteutettavissa, on *Meistä hän on kaunis. Isästä hän on älykäs*. Meistä = meidän mielestämme.)

2. Adverbaalinen genetiivi.

Adverbaalisen genetiivin kategoria jää tässä verrattain ohueksi. Ne tapaukset, joissa genetiivin ja verbaalinominin välille on kehittynyt neksus, on esitetty yhtenäisesti adnominaalisen genetiivin alalajina (1.4.), vaikka eräät varmasti voitaisiin johtaa myös adverbaalisesta suhteesta (Penttilä Suomen kielioppi 343—346).

2.1. Genetiivi intransitiiviverbin yhteydessä.

2.1.1. Adnominaalis-adverbaalinen genetiivi.

Penttilä käyttää yllä mainittua termiä genetiivisuhteista, joita on vaikea sijoittaa kumpaankaan pääryhmään (mts. 346). Genetiivi on niissä irtaantumassa nominin yhteydestä ja lähenemässä verbiä, mutta prosessi on tavallaan vielä keskeneräinen. Ulkonaisena tunnusmerkkinä voidaan pitää sitä, että lauseen predikaatti tai jokin predikaattilausekkeen jäsen on tunkeutunut genetiivin ja sen pääsanan väliin: *Puhujan menivät paperit sekaisin*. Tässä tapauksessa genetiivi substituoituu suuntasijamuodolla: *Puhujalta menivät paperit sekaisin*, jolloin tietysti prosessi on edennyt päätekohtaansa: määritteellä on sidonnaisen adverbiaalin ulkoiset tuntomerkit. Lauseen struktuurin mukaisesti pääsanastaan irtaantunutta genetiiviä voidaan verrata eri lauseenjäseniin.

2.1.1.1. Adverbiaalistunut genetiivi. *Pojan paleltuivat korvat*. Tämä genetiivi tulee kyseeseen vain eksistentiaalilauseessa, jossa se vastaa lauseen primaariosaan jäsentyvää "toista nominia".

2.1.1.2. Predikatiivistunut genetiivi. Tämä esiintyy nominaalilauseessa nominaalipredikaatin funktiossa: *Metsä on valtion*.

Edellä käsitellyissä kahdessa ryhmässä irtaantunut genetiivi siis esiintyy vastakkaisissa funktioissa: edellisessä se edustaa lauseen primaarijäsentä, "loogista subjektia", jälkimmäisessä taas sekundaarijäsentä, "loogista predikaattia".

2.1.2. Lauseen määritteenä esiintyvä genetiivi.

Irrottautumisprosessi on mennyt niin pitkälle, ettei genetiivi kuulu lauseen perusrakenteeseen, vaan lauseadverbiaalina ilmaisee, ketä lauseen toiminta koskee: *Hänen nousi pala kurkkuun.*

2.1.3. Latiivigenetiivi.

Eräissä lauseissa genetiivi ei pintastruktuurissa enää jäsenny edes välillisesti nominin yhteyteen: *Lapsen on varmasti nälkä. Kiitos olkoon hänen.* Vanhassa kirjasuomessa tällainen genetiivi on erittäin tavallinen vastaamassa habitivista (possessiivista) suuntasijaa: Caicekin Christittyin Suomalaisten! (Juslenius 1745.)

2.2. Genetiivi transitiiiviverbin yhteydessä.

Konstruktio on nykykielessä varsin harvinainen; se esiintyy useimmiten passiiviseen verbinmuotoon liittyneenä: *Mitä sen isännän on tehty siellä Helsingissä? Hänen on myyty maat ja metsät.* Vanhan kirjasuomen alkuajoilta on runsaanlaisesti esimerkkejä: *Ja inhiminen nimitti cungin carian ja Linduen tainas alla, ia Eleinden Maan päle heiden nimense* (Agricola 1549).

Adverbaalisen genetiivin esiintymät rajoittuvat elollista tai personifioitunutta käsitettä merkitseviin sanoihin. Useissa kielissä, suomalais-ugrilaisista kielistä etelälapissa ja tšeremississä, myös adnominaalinen genetiivi on yhtä ahdasalainen. Tämä näyttäisi viittaavan siihen, että genetiivin adverbaalinen funktio on adnominaalista alkuperäisempi, suomen kielessä jonkinmoisena rudimenttina säilynyt. Generatiivisenkin kieliopin mukaan adnominaalinen genetiivi on myöhäisen prosessin tulos.

Sekä historiallinen että generatiivinen tarkastelu pyrkivät luomaan synteesiä. Kielessä ilmenee kuitenkin myös hajaantumistendensi, joka ilmenee nominilausekkeen löyhtymisenä: attribuutit ja pääsana kulkeutuvat erilleen: *Väkeä siellä näkyi monenmoista. Hänen vivahtavat silmänsä vihreälle.* Esim. jälkimmäisessä tapauksessa genetiiviä olisi mahdotonta tulkita adverbaaliseksi, mutta rakenteeltaan vastaavanlaisessa lauseessa *Puhujan menivät paperit sekaisin* ollaan jo kahden vaiheilla. Mikäli siinäkin genetiivi vaihtuu persoonapronominin genetiiviksi, asia on selvä: *Hänen menivät paperinsa sekaisin* sisältää adnominaalisen genetiivin, *Hänen menivät paperit sekaisin* taas adverbaalisen. Täydellinen irtaantuminen on tapahtunut, kun genetiivimuotoisella persoonapronominilla ei ole enää lauseessa pääsanaa, johon possessiivisuffiksi voisi liittyä: **Hänen nousi palansa kurkkuun* ei liene ilmauksena ajateltavissa. Monet genetiivimuodot

jäävät kuitenkin syntaktisilta riippuvuussuhteiltaan epämääräisiksi: eihän possessiivisuffiksin kriteeri sovi käytettäväksi muuta kuin murto-osissa tapauksia.

Perinteellisesti oletetaan, että ammoisista ajoista on ollut *n*-päätteinen genetiivi ja *n*-päätteinen latiivi (ja kenties vielä *n*-päätteinen instruktiivikin). Mutta onko syytä kaavailla useita synonyymisia sijamuotoja, kun erilaisuudet voidaan selittää erilaisten funktioiden pohjalta? Genetiivi on adnominaalinen, instruktiivi vapaa adverbaalinen ja latiivi sidonnainen adverbaalinen määräite. Adverbaalinen genetiivi sijoittuu siten jonnekin genetiivin ja latiivin välimaille.

EEVA KANGASMAA-MINN: *On the functions of the genitive case*

There exists a comprehensive monography on the Finnish genitive by E. A. Tunkelo (1908, 1919—20). The description is based on a precise study of the relations between the genitive and its head. Thereby the main issues tend to become obliterated by painstakingly accurate details.

The author tries to concentrate on the characteristic features of the functions of the genitive. The analysis is on the first hand based on the syntactical occurrence of the genitive as an adnominal or an adverbial modifier. The occurrences are further grouped according to the quality of the head word, i.e. the category of the noun or verb in question. The head of an adnominal genitive may represent a substantive, an adjective, a postpositional noun or a verbal noun. The adverbial genitive may occur together with an intransitive or a transitive verb, and it also shows different grades of dependency from its head.

The adnominal and the adverbial genitives are supposed to represent two originally different grammatical categories: the possessive and the lative case respectively. On distributional basis, however, they seem to fall together. The question is, how far this fact reflects the historical background of the genitive case.